1,7 m ilgio jo R sienos bei apie 1 m Š sienos. Šurfe fiksuotas pastato ŠR kampas (5 pav.). Bendras atidengto pastato R pamato ilgis – apie 5,2 m, o Š pamato – apie 1,2 m. Pamatas klotas apatinius akmenis įkasant apie 10 cm į įžemį, o ant viršaus dedant antrą akmenų eilę, kurios viršus lygintas tarpuose dedant raudonas plytas. Pamato konstrukcija be rišamosios medžiagos. Pastato aplinkoje neaptikta radinių, kurie padėtų tiksliai datuoti atidengtą struktūrą, todėl remiantis kartografiniais duomenimis, pastatas datuotas XVII a. II puse – XIX a.

Investigations in Vytauto street

In 2014, two areas and one test pit (a total of 28 m^2) were excavated at the Biržai World War II mass grave of Red Army soldiers Vytauto St. 2D (Fig. 1). In area 1, a 20 cm thick, 17th-century cultural layer that started at a depth of 80 cm was found under a cultural layer from the second half of the 19th–20th centuries.

In area 2, the remains of a 17th-century layer were found at a depth of 85–90 cm. The Second World War mass grave was discovered at a depth of 1.4–2 m and six burials were partially uncovered (Fig. 3). In test pit 1, a 40 cm thick, 17th-century cultural layer was found at a depth of 85–90 cm. 248 artefacts, including pottery, tiles, coins, and a copper alloy ring (Fig. 2) were found during the excavation.

In 2014, an excavation was conducted (a total of 35 m^2) at Vytautas St. 16A in Biržai old town. The remains of a building from the second half of the 17th–19th centuries (N–S orientation) were found in the plot's SW corner (Figs. 4, 5). The building's foundation was about 5.2 m long (E wall) and about 1.7 m wide (N wall).

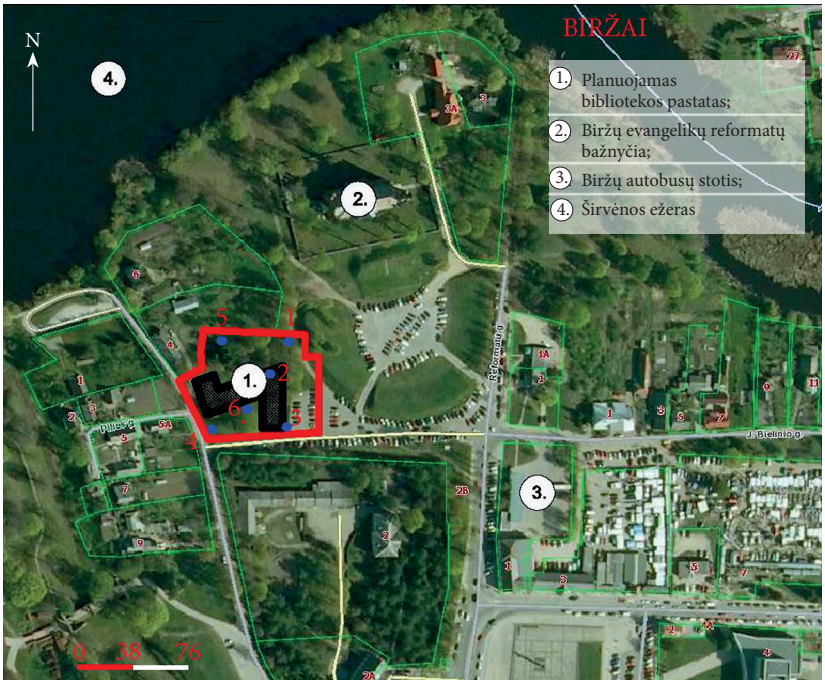
Roma Songailaitė

J. Bielinio gatvė

UAB „Urbanistika“ parengė kultūros paskirties pastato (bibliotekos) Biržuose, J. Bielinio gatvėje projektinius pasiūlymus. Būsimojo pastato sklypas patenka į Biržų senojo miesto vietos (UK 3219) istorinės miesto dalies (UK 17073) teritoriją. Suformuotame 4761 m^2 dydžio sklype numatomas 1166 m^2 dydžio užstatymo plotas. Šioje miesto dalyje archeologiniai tyrimai nėra vykdyti, neparengtas ir senamiesčio regeneracijos projektas. 2014 m. rugpjūčio mėnesį buvo atlikti žvalgomieji tyrimai kultūriniam sluoksniui nustatyti ir įvertinti.

Nėra žinoma, kaip atrodė miesto Š dalis iki iškasant dabartinį Širvėnos ežerą, įrengiant užtvanką bei iki Biržų pirmosios pilies statybos (iki 1586 m.). Remiantis turimais dokumentais, teritorijoje į Š nuo J. Bielinio gatvės XVI a. II pusėje Mikalojus Radvila Rudasis paskyrė sklypą evangelikų reformatų parapijai. Anot P. Biržio – Akiro, „1564 m. kunigaikštis Mikalojus Rudasis Radvila priėmė evangelikų tikėjimą ir pastatė pirmą bažnyčią – namą susirinkimams“ (Biržys P., *Lietuvos miestai ir miesteliai. Biržų apskritis*, Kaunas, 1932, p. 41–47). Žinoma, kad per 450 m. teritorijoje tarp J. Bielinio ir J. Radvilos gatvių, Širvėnos ežero bei Apaščios upės statytos 4–5 evangelikų reformatų bažnyčios, prie kurių iki pat XVIII a. pabaigos būdavo ir kapinės.

Remiantis T. Makovskio apie 1612 m. daryta Biržų pilies ir miesto graviūra tiriama teritorija galėjo patekti į XVII a. pradžios sklypų ūkines dalis. 1661–1662 m. parengtame T. Krell-Spinovskio plane (dr. D. Karvelio nuomone, tai XVII a. pradžios planas) tarp bažnyčios ir J. Bielinio gatvių pažymėti 3 sklypai (1-ame nuo

1 pav. Situacijos planas su pažymėtomis (mėlynai) 2014 m. tirtomis perkasomis. R. Songailaitės brėž.

Fig. 1. Situation plan showing the trenches (in blue) excavated in 2014.

bažnyčios užrašyta mokykla (*szkolla*), 2-ame – *Malcher Malarz, Krzysztoph Puszkarz*, 3-iame – *P. Cymerman*) (*MAB*, SR F–148–5, l. 10). Kaip keitėsi sklypų ribos nuo XVII a. II pusės iki XX a. pradžios, kartografinės medžiagos dar nerasta. Reikia manyti, kad po 1704 m. pilies sugriovimo pilies prieigose, be Dirvono bei Pilies gatvių formavosi gatvelė, jungusi dabartinę Reformatų ir J. Radvilų gatves. Tai patvirtintų 1919 m. spalio 23 d. Biržų miesto valdybos komisijos sprendimai dėl gatvių pervadinimų: vietoj Pilies – Radvilos gatvė, vietoj Pilies 2-osios – Širvėnos gatvė (*Vilniaus apskrities istorijos archyvas*, f. 1600, a. 3, b. 2). Širvėnos gatvės (dab. J. Bielinio gatvės atkarpa tarp Reformatų ir J. Radvilos gatvių) pavadinimas išliko iki pat 1946 m. Jos Š pusė iki XX a. 5 dešimtmečio buvo užstatyta, kas atsispindi to meto miesto planuose bei fotografijose.

Bibliotekai formuojamas sklypas patenka į du (iš 7, buvusių prie J. Bielinio gatvės) 1924–1937 m. miesto planuose pažymėtus sklypus. Du sklypai prie Širvėnos ežero ir J. Bielinio gatvės priklausė evangelikų reformatų kolegijai (651 m^2) ir evangelikų reformatų parapijai (18672 m^2). Evangelikų reformatų parapijai sklypai buvo skirti dar XVI a. pabaigoje kunigaikščių Radvilų, ir jų ribos praktiškai nepakito iki 1940 m., o kiti paminėti sklypai formavosi buvusiuose senuose sklypuose, jų ribos labai keitėsi. Iki I Pasaulinio karo J. Bielinio gatvės Š pusė buvo jau užstatyta, tai žinoma iš pastatų

2 pav. J. Bielinio gatvėje, perkasoje 3 atkasta XVII a. II pusės rūsio dalis su užverstais kokliais. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 2. Part of the second half of the 17th-century basement, which contained stove tiles, in trench 3 on J. Bielinio Street, Biržai.

įkainavimo dokumentų. Per II Pasaulinį karą sudegę namai pokariu nebeatstatyti. 1965 m. įrengiant miesto estradą su pylimais iš aplink esančių sklypų žemių bei pastatų griuvėsiais, dalis buvusių sklypų pateko į estrados teritoriją, o arčiau Pilies gatvės esančiuose 2 sklypuose, kuriuose ir formuojamas sklypas naujai bibliotekai, buvo įrengta automobilių stovėjimo aikštelė bei žalia zona. 2013 m. rudenį estrados pylimai be tyrimų buvo nuardyti, o žemės su XVI– XX a. I pusės radiniais buvo išvežtos ir pasklido po visą miestą ir net rajoną. Ties J. Radvilos ir Bielinio gatvių sankryža buvęs Balčiūnienės namas stovėjo dar iki 1974 m. Ant buvusių pamatų bei rūsio susiformavo šiuo metu esanti kalvelė, kurią projektuotojai iki tyrimų laikė natūralia. Formuojamo bibliotekai sklypo Š pusėje išlikęs XIX a. II pusėje statytas medinis namas su 2877 m^2 dydžio sklypu – vienas seniausių medinių pastatų Biržuose, išlaikęs daug autentikos elementų.

Artimiausios gretimybės, kur buvo vykdomi archeologiniai tyrimai – tai buvusios estrados teritorija. 1965 m. vykstant darbams Biržų pilyje dirbo archeologas K. Mekas. S. Pinkus apie tų metų atradimus rašė: „1965 m. prie Biržų reformatų bažnyčios iš žemių sampilos formuojant aikštelę estradai, prie tos bažnyčios šventoriaus pietvakarių kampo užtikta mūro liekanų. K. Mekas, pasitelkęs vidurinės mokyklos mokinius, per dvi savaites ištyrė 90 m ilgio pamatų ir sienų liekanas. Pasirodo, kad tai 1625 m. švedų plane pažymėtos, Biržų miestą nuo ežero pusės juosusios gynybinės sienos liekanos... Nuo bokšto pietryčių kampo rytų link eina 0,55 m storio plytinės sienos pamatai. Sienos ilgis – 87 m.“ (Pinkus S., Biržų pilis, *Lietuvos pilys*, V., 1971, p. 252). K. Mekas ataskaitoje aprašė ir kitą faktą, kuris aktualus šiuo metu. „Iš estrados, aikštelės viduriu buvo kastas drenažo griovys. Jo trasa eina pro aptikto bokšto pietvakarių kampą link ežero. Griovio šlaituose matėsi kapų žymės, duobių kontūrai su žmonių kaulais. Tokių kontūrų pastebėta 12 vietų. Ties šventoriaus vakarinės sienos viduriu trasa perkirto akmenimis krautus pastato pamatus. Šie pamatai yra čia buvusios reformatų mokyklos pastato“ (Mekas K., Biržų pilies archeologiniai tyrimai, 1965 m., *PRPI*, f. 5–2669, p. 4).

J. Bielinio gatvės P pusėje, dabartinės katalikų klebonijos bei Šv. Vincento Pauliečio senelių globos namų sklype 2005–2006 m. tyrimų metu (*ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 233; *ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 254–256) rastos kapavietės leidžia daryti prielaidą, kad šioje vietoje XVII a. II pusėje – XVIII a. pradžioje buvusios katalikų kapinės. XIX a. istoriografijoje užsimenama, kad šioje vietoje kapinės ir antra katalikų bažnyčia (statyta 1815 m.) buvusios dar iki Biržų pirmosios mūrinės pilies statybos.

3 pav. XVII a. II pusės – XVIII a. pradžios kokliai, rasti užverstame rūsyje. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 3. Stove tiles from the second half of the 17th – early 18th century that were found in the filled basement.

2014 m. žvalgomųjų tyrimų metu buvo iškastos 4 perkasos (kiekviena 5x2 m dydžio) bei 2 šurfai ištiriant 47 m² plotą (1 pav.). ***Perkasoje 1*** (10 m²), kastoje suformuoto sklypo ŠR kampe, kultūrinio sluoksnio ir archeologinių struktūrų nerasta. Tirtoje perkasoje susidariusių sluoksnių struktūra leistų manyti, kad šioje vietoje nebūta aktyvios ūkinės veiklos, t. y. žemė nebuvo ariama ar kitaip dažnai judinama. Tačiau sluoksnį su kalkakmenio priemaišomis bei rudo molio intarpais reikėtų priskirti vykdytiems žemės judinimo darbams (pvz., griovių ar įtvirtinimų statybos darbams). Natūralus šviesaus smėlio sluoksnis pasiektas 1,5 m gylyje (H_{abs} 53,40 m).

Perkasoje 2 (10 m²) 80 cm gylyje rasti apie 3 m ilgio ir iki 50 cm pločio stovėjusio pastato *pamatų* fragmentai, kloti ant pirminio paviršiaus. Pamatai kloti iš lauko akmenų, išlikusios 1–2 akmenų eilės, rišimo žymių nėra. Pamatai orientuoti ŠV–PR kryptimi ir tęsiasi už perkasos ribų. Prie pamatų radinių datavimui nerasta. Pamatų aplinkoje ant pilkžemio sluoksnio rasta XVII a. datuojamų puodų šukių.

Perkasoje 3 (10 m²), kastoje sklypo PR pusėje, apie 4,5 m nuo J. Bielinio gatvės kelkraščio, rastas stovėjusio pastato *pamatų su mūriniu rūsiu* fragmentas (2 pav.). Š sienos ilgis 2,5 m, pamatų plotis iki 80 cm, R sienos ilgis 1,2 m, ji tęsiasi į P pusę už perkasos ribų. Rūsio apačia su sudegusios medienos fragmentais pasiekta 1,9–2 m gylyje nuo esamo paviršiaus (H_{abs} 54,00 m). Ant sudegusių grindų rasti masyvaus stiklinio butelio fragmentai, datuojami XVII a. II puse. Atidengtame 3 m² rūsio plote rasti suversti XVII a. II pusės krosnies kokliai su moliu. Krosnies pado nerasta, rūsys tęsiasi J. Bielinio gatvės link. Perkasa pateko į XVII a. pastato vidų, todėl pastato dydžiui nustatyti reikalingi detalieji tyrimai. Rūsyje rastas 1,7 m storio koklių griuvenų su moliu sluoksnis. Daugiausia rasta žaliai glazūruotų plokštinių koklių su vertikaliu ovalo formos medalionu ir karnizinių su horizontaliu medalionu (3 pav.). Karūniniai kokliai su augaliniu siužetu analogiški Biržų antrosios pilies rūmų Liudvikos Karolinos Radvilaitės krosnių kokliams. Tyrimų metu rasta 70 žaliai glazūruotų plokštinių koklių su medalionu, tokio pat siužeto 35 karniziniai kokliai, 5 karūniniai kokliai, 4 kampiniai ni-

šiniai. Remiantis Biržų pilies ir senamiesčio medžiaga, kokliai datuojami XVII a. II puse – XVIII a. pradžia. Tokio siužeto koklių rasta ir Bauskės pilyje.

Perkasa (šurfas) 4 (4 m^2) kasta sklypo PV kampe, kalvelėje. 30–70 cm gylyje rasti stovėjusio pastato P sienos pamatai, kurių plotis 0,9–1 m, storis iki 70 cm. Atidengtą pamatų fragmentą galima datuoti XIX a. II puse. Pamatai kloti ant supilto iki 70 m storio molio su pasitaikančiomis griuvenomis sluoksnio. Tyrimų metu nustatyta, kad šioje vietoje paviršius sukeltas iki 1 m, nes buvęs pirminis paviršius iki piliavietės statybos fiksuotas 1 m gylyje nuo šiuo metu esamo paviršiaus (H_{abs} 55,65 m). Tarp supilto molio sluoksnio rasta XVII a. II pusės herbinių Boguslavo Radvilos bei Liudvikos Karolinos koklių fragmentų.

Perkasa 5 (3 m^2) kasta sklypo ŠV kampe. Iki 60 cm gylio fiksuota permaišyta (ariama) žemė. Nejudintas molio sluoksnis pasiektas 70 cm gylyje (Ha_{bs} 54,00 m). Susiformavusio ankstyvo kultūrinio sluoksnio ir struktūrų neaptikta. Rasti XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios radiniai, patekę su užpiltine žeme.

Perkasa 6 (10 m^2) kasta sklypo viduryje. Perkasos ŠV pusėje fiksuoti XIX a. II pusėje – XX a. stovėjusio ūkinio pastato pamatų fragmentai. Iki 70 cm gylio (H_{abs} 55,55 m) fiksuota tamsi buvusi dirbama žemė. Nejudinto priemolio sluoksnis pasiektas 50–70 cm gylyje. Rasti XIX a. II puse – XX a. datuojami radiniai.

J. Bielinio street

During the 2014 field evaluation on J. Bielinio Street in Biržai, four 5x2 trenches and two test pits (a total of 47 m^2) were excavated (Fig. 1). At a depth of 80 cm in trench 2, fragments of a building foundation laid on the original surface were discovered. In trench 3, a fragment of a building foundation with a masonry basement was found (Fig. 2). The 3 m^2 area excavated in the basement contained second half of the 17th-century stove tiles with clay: 70 green glazed panel tiles (*Blattkacheln*) with a medallion (Fig. 3), 35 cornice tiles (*Gesimskacheln*) with the same theme, 5 'crest' tiles (*Bekrönungskacheln*), and 4 corner tiles (*Eckkacheln*). Based on the Biržai castle and old town material, the tiles date to the second half of the 17th – early 18th century. Stove tiles with the same theme have also been found at Bauska castle.

At a depth of 30–70 cm in trench (test pit) 4, the foundation of a building's S wall was unearthed and was able to be dated to the second half of the 19th century. It was determined during the investigation that the surface at this site had been raised up to 1 m. Second half of the 17th-century stove tile fragments with the coat-of-arms of Boguslavas Radvila and Liudvika Karolina Radvilaitė were found in the clay fill layer.

JONIŠKIS

Darius Kontrimas

Joniškio sinagogų kompleksas ir Miesto aikštė

2014 m. gegužės–liepos mėnesiais atlikti žvalgomieji ir detalieji tyrimai Joniškio senojo miesto vietoje (UK 30329) ir Baltosios sinagogos (UK 23679) aplinkoje suprojektuotų inžinerinių tinklų vietose. Jų metu ištirtas 336,4 m^2 plotas (331,9 m^2 išskaičiuojant šurfus 4 ir 8, kurių vietose formuotos perkasos), žvalgytas 149,5 m^2 plotas (1 pav.), suinventorinti 632 radiniai, kurie perduoti JIKM.